

लिम्बु

खाम्बोडबा लुडबोडबा साहाऱरे खुन्धिऱ युकल
पाःनओ पजुम लाजेक्क चुम्भोबा ईड्भोःन

INDIGENOUS
MEDIA FOUNDATION

माचुम्लुडले,

- ☞ पजुम लाजे? चुम्भोरे कुइड्भोःन सकले कुताराप नु इडजुमहा? सिद्धान्तहा? हे?नु युक्फोहा?रे हेन इडभोःन सक इसिक चोःक्मा पोःड फा?आड् ईधाप (दायित्व) सुःप्मा पाःन्ओ नोनिडवा?रे ओःन्धाक्सीड (निर्देशित) चोकी,
- ☞ खाम्बोःडबा साहा? आड वे? कष्टरष्टक् याप्पीहा?नु कुदडबासी, कष्टरष्टक् याप्पीहा?रष्ट आनी? वे? याप्पीसिरो कष्टल?बा निडवा? मष्टइतुबा इसिक्, वे? याप्पीसी? फा?आड इःत्छिडमा हेक्क्याड कन लेप्फाड नाजम मेत्छिडमा पोःड केल?बा पाःन्हा? तेन्मार,
- ☞ मेन्छाम याप्पी कष्टरष्टक्लष्ट साजा कुन्धे (सम्पदा) ओ केधाबा खासाम (सभ्यता) नु साक्थीमलष्ट विविधता नु कुन्धेमिबा चोःक्माओ हा?याक् याप्पीहा?रे लक्फा (योगदान) चोःक्मा पाःन्नो पाःन्दड चोक्मार,
- ☞ याक्पड्गष्टन कुबोःड या सुहाडगष्टन (जातिगत) साम्योगष्टन (धार्मिक), सुहाडगष्टन या साक्थिमिबा मेन्दडमाओ (भिन्नतारष्ट आधारओ) याप्पीहा? इगर याप्पी याप्पीबा ईडधान (उच्चता) ओ केबोड्बा इगर हेन केभा?बा ईडजुम (सिदान्त), थिम्जीक् नु चोःक्युथिम्हा? सुवाड्दिम्बा, साम्निगेन (बैज्ञानिक) लाम्मो मष्टन्दडनाबा (गलत), कानुडलाम्बा अवैध, चाथि कष्टस्रुड कष्टभष्ट?बा, हेक्क्याड सःडजुमिबा लाम्नु आन्या पोःड केल?बा पाःनहा?आड तिक्मार,
- ☞ खाम्बोःडबा साहा? खुन्धि? युक् अधिकार नाःप्मा चोःक्मा याःम्बकओ आत्तिन परिक्पा सेन्धिडलाम्नुआड फ्री मेबोःडल पोःड कष्टल?बा पाःनइन् याम्मो तेन्मार,
- ☞ खान्बोडबा साहा?रष्ट खुन्धि हाडथिम, याडजिःक नु सःडजुमलाम्बा हे?नु साक्थिम, माडथिम, मुन्धुम नु सुथष्टबा? ताक्थष्टबा? पालाआडथो मेजोगु मेबातु मेधाक्तुबा खाजोःडलाम्बा खासगरी खुन्धि खाम्बेःक्मा,

तष्टडगप नु ताडसिड खक्सिडहा? (resources) हारा नाजम मष्टप्पा नु थोबो चोःक्पोड कष्टल?बा खुन्छि कुजा?इ अधिकारष्टन निडवा?ओ युडमाआड,

- ☞ माए हुन्छी खाम, तेडगक याडलागाप (संसाधन) हा? काक्युक् चोक्मा या नाप्पासील्ले चोगुल्ले साप्पुन्धुम्माड थोसा खारेन (अन्याय) ओ केधाबा अखेरीक आबाडे निडवामिमा (आवश्यकता) हे?नु निडवाहेक्केबा आबाडे थोबो चोक्मा लाघोहा? ओगाप चोक्माओनु हुन्छी मेसेन्दाबो निड्दुक (चिन्ता) चोकी,
- ☞ खाम्बोडबाहा?रेनु हाड्धीमीबा, याडजीक्कीबा नु सडजुम्मीबा कुजोःक्वो (संरचना) हे?नु हुन्छी साक्थीमीबा, चाम्जीःक्पा (आध्यात्मीक) पोडयुहा, साप्पुन्धुम साम्जीक मुन्धुम आरसाड नुरीक आबाडे खाम, तेडगक (क्षेत्र), हे?नु याडलागापहा?ओ हुन्छी युक्खा? नाजम मेःप्पासीर आप्लुडताडसेप चोक्मासी निडवामीमान् तेन्दिड (स्वीकार) चोक्मार,
- ☞ युक्फोनु केबोड्बा तड्मे (सन्धी), निदड (सम्भौता) हे?नु वे? वाःन्दिम्बो (रचनात्मक) तडजेम्हा?ओ इडभोःन चोःक्नाबा खाम्बोःडबा साहा?रे खुन्छि? युक्कन् नाजम मष्टप्पा नु थोबो चोःक्मा यष्टःक्पा (आवश्यक) वा कष्टल?बा पाःनइन् तेन्दिड (स्वीकार) चोःक्मार,
- ☞ खाम्बोडबा लुडबोडबा साहा?रे हाड्थिमिबा, याडजिःक्मीबा नु सडजुमिबा हे?नु साक्थिमिबा थोबोरे लागि ज्या केबोडबा हायाक् तडबा सष्टन्छिड नु लाड्एःप्फा? नुःम्पासीरष्ट लागि आबाडे लत्थीक पोःड् मेहेक्तेबा पाःन्नीन् लाम्दाक चोकी,
- ☞ खाम्बोडबा लुडबोडबा साहा?रे आबाडे इक्सुम (प्रभाव) नाप्पीकेजोःक्पा हे?नु आबाडे खाम्बेक्, तेडगक हे?नु याडलागापहा? फोगप (नियन्त्रण) लाम्नु आबाडे तड्जेम् (ब्यवस्था), साक्थीम नु थाःक्युधिम् (परम्परा) हा? तक्मा युडमा हे?नु थोबो चोःक्मा हे?नुसाड आबाडे निडवा?सोःक

(आकाङ्क्षा) इसीक आबाडे थोबो चोःक्मा केसुक्पा मष्टबोःड कष्टलत्रबा पाःन्नो नसान् चोकी,

- ☞ खाम्बोडबाहात्रष्ट खुन्छि निसाम्, साक्थीम नु थाःक्युधिम्बा चोडयुदिमहात्र नाजम् मष्टप्पासिल्लष्ट ताःन्दिबा नु पेम्बष्टम्बा थोबो हेःनु केजड्यामरेन् केदड्बा तड्जेम्मो लक्फा केगेप्पा पाःन्नो तेन्दीड् चोकी,
- ☞ सुनारुड, याड्जीक, नु सड्जुम्मिबा थोबो नु थोदिम, सिमिक्लुडबा लाजेः नु यक्युड्बा (जनता) लुम्मो निडदड् (समभदारी) नु तड्गाप काःइरे लागि खाम्बोडबा साहात्रष्ट खुन्छि खाम्बेक् हेःनु तेड्गपओ थक्सुमष्टम्बा (असैनिकीकरण) चोःक्मारे कष्टत्तुबा लक्फाओ निडवाः केत्ती,
- ☞ यसरिक् तड्बा हिन्जाः युक् इसिक आबाडे हिन्जाःबिच्छोहाः हिडमासी, (पालनपोषण) हुःमुनेत् (प्रशिक्षण), निसाम्, नु आप्लुडताडःसष्टःप्लष्ट लागि कुदड्बा (साभा) लाडबे (जिम्मेवारी) कुमा लेप्जाड खाम्बोड्बा सयड्नु सड्जुमहाःरे खुन्छि युक्किन् तष्टन्दिड् चोकी,
- ☞ तड्मे (सन्धी), निदड् (सम्भौता) नु युक्फोहाः हेःनु खाम्बोडबा सा लुम्मोः कष्टबोःडबा वेः वाःन्दिम्बो (रचनात्मक) तड्जेम्हाःओ ईड्भोन चोःक्नाबा युक्खा आत्तीन आत्तीन याक्नाम् (अवस्था) ओ कपफ्रयाक्पड्गेबा (अन्तराट्रिय) निडसोन् (चासो), निडवासो, इधाप् हष्टक्क्याड केसुड्बा (चरित्रको) केबोडबा पाःन्ओ निडवा केप्पार,
- ☞ तड्मे (सन्धी), निदड् (सम्भौता) हेःनु वेः वाःन्दिम्बो (रचनात्मक) तड्जेम् (व्यवस्था) नु हेन्लेन युड्मीबा केजोक्पा लेम्जाड् खाम्बोडबा नु युक्फो लुम्मोबा कुजाःइबा लक्काप्पा (साभेदारी) नाःम्भे (आधार) रो केलत्रबा पाःन्नोआड निडवा केप्पार,
- ☞ पजुम लाजेः चुम्भोरे कुइड्भोन सक, हाड्थिम्मिबा, याड्जिःक्मिबा नु साक्थीम्मीबा युक् लेप्फाड कपफ्रयाक्पड्गेबा तड्मे नु तेन्छा हेक्क्याड

हाड्थिम्मिबा युक् लेप्जाडबा कपफ्रयाक्पङ्गेबा (अन्तराट्टिय) हे?नु भिएना इड्भोन सक नु थिम्बेरे कष्टरष्टक् याप्पीरे आबाडे हाड्थिम्मिबा युडवा (स्थिती) रष्ट पाःनओ आप्पुडगे खासेःक् (निर्णय) चोःक्मा नु आबाडे याडजिःक्मिबा, सड्जुम्मिबा नु साक्थिम्मिबा थोबो आप्पुडग कोःप्मा लाम्हा? आबाडे निड्से युक्खा आबाडे येःक्या (महत्व) ओ पाःन्दड चोक्माबोड केल?बा पाःन् खेम्मर,

☞ कपफ्रयाक्पङ्गेबा (अन्तराट्टिय) कुभाड इसिक सधासीड चोःक्माबा साम्फ्रखेसेःक् (आत्मनिर्णय) लेप्जाडबा युक्ओनु आत्तीन याप्पीःन्नाड सष्टम्मरष्ट लागि कन ईड्भोन सकओबा आत्तीन पाःनइन्नाड ओगाप (प्रयोग) चोःक सुक्मदत्तेन् केल?बा पाःनइन् निडवाओ युडमार,

☞ कन ईड्भोन सक्को, खाम्बोडबा साहा?रे युक्हा? इडदा (मान्यता) पि?मानाबा खासष्टन (न्याय), हक्चुम्भो (प्रजातन्त्र), मेन्छामयुक् (मानव अधिकार) हा? नाजम्, मेन्दड मेम्बोड्डे नुबा निड्थिम् (नियत) बा ईड्जुम (सिदान्त) हा?ओ नाम्भेओ युक्फो नु खाम्बोडबा सा लुम्पो कष्टवाबा नुबा का?ई नु फा?सिडहा? थोबो चोःक्मा पाःनओ फा?सीड नसान चोक्मार,

☞ युक्फोरे कष्टरष्टक कुइधापूहा? कपफ्रयाक्पङ्गेबा कुभाडलष्ट चेपूसाप्लाहा? (दस्तावेज), निलासेःक्को? मष्टन्छाःम युक् लष्टप्जाडबा (सम्बन्धी) कुभाड चेपूसाप्ला (दस्तावेज), लेप्माड खाम्बोडबा साहा?रो? लागु पोःडबाल्लष्ट चोगुल्ले हुन्छी पाहेन लेप्फाडबा याप्पीरे सुनाईडदड (परामर्श) हे?नु फा?सीड याःम्बकोपधेक् (कार्यान्वयन) चोःक्मा युक्फोइन याम्जाडवा (प्रेत्साहन) चोकी,

☞ खाम्बोडबा सारे युक्खा थोबो चोःक्मा आप्लुडताड्सेःप् चोःक्माओ पजुम लाजे? चुम्भोरे यम्बा (महत्वपूर्ण) नु चक् मेन्बु?बा याःम्बक चोःक्मा कष्टबोडबा पाःन्नो चक् (जोड) पि?मार,

- ☞ खाम्बोडबा लुडबोडबा साहाऱे खुन्छि युक् नु चोःक्युम्भोइन् इड्धा (मान्यता) पिऱमा, थोबो चोःक्मा आप्लुडताडसेःप् चोःक्मारष्ट लागि हष्टक्क्याड कन् तेडगप्ओ (क्षेत्र), पजुम लाजेऱ चुम्भारे कुचोःक्थीम् (प्रणली) सिगाडबा कुखाजोःडहाऱरष्ट थोबोरष्ट लागि कन ईड्भोन सक्इन् आजष्टत् यम्बा लाडगाःड केल्ऱबा पाःन्नो नसान (विश्वास) चोकी,
- ☞ खाम्बोडबा याप्पीहाऱ आत्तीन्नाड मेन्दडवाबा मेम्बोडे कपफ्रयाक्पड्गेबा कुभाडले इडदा पिरुसिबा हाऱयाक मेन्छाम् युक्हाऱरष्ट सेःक्वा मष्टम्बोडे मष्टघोसु मष्टधासुबा हेऱनु खाम्बोडबा साहाऱरष्ट हुन्छी थिड्गा, आप्लुडताडसेःप् हेक्क्याड याप्पी पोःडमाआड थाःडथाःडमिसा पोःडमारष्ट लागि कष्टरष्टकओ युक् वा केल्ऱबा पाःन्नीन् तष्टन्दिड चोकी हेऱनु याम्मो पाःनतडनु,
- ☞ खाम्बोडबा सारे युडवा (स्थिती) तेडगप् तेडगप्, लाजेऱ लाजेऱ वेऱ वेऱ वा हेऱनु तेडगप्पा (क्षेत्रिय) कुनोकुबीऱ हेऱनु वेऱवेऱ साप्पुन्धुम्मीबा, साक्थीमीबा याःम्बक्खा निडवाओ युडमाबोड केल्ऱबा पाःन्नीन् तेन्दीड चोःक्मार,
- ☞ लक्काप्पा (साभेदारी) नु आबाडे नाजम निडवा इसिक तिक्मा केबोडबा खोःमिड्हाऱ मुसाप् (देहाय) खाम्बोडबा साहाऱरष्ट युक् लष्टप्जाड पजुम लाजेऱ चुम्भोरेन ईड्भोन सक् येऱयाक्कीबा (संवेदनशीलता) इड्भोन् चोगुरोः

कुधा १

खाम्बोडबा साहाऱनु लुप्वाड्गेन्/सडजुम्मीबा (सामुहिक्) इ थक्तोबा (व्यक्तिगत) ओ पजुम लाजेऱ चुम्भोरे कुईड्भोन सक, मेन्छाम युक् लष्टप्जाडबा सिमिक्लुड कुदिम्बा ईड्भोन सक् नु कपफ्रयाक्पड्गेबा मेन्छाम् युक् कुभाडले तेन्दिड चोगुबा इसिक हाऱयाक् मष्टन्छाम् युक् हेऱनु आवाड्गेन् (मौलिक) आपुडगेओ हाऱयाक याडनाम्भे (उपभोग) चोक्मा युक् वा ।

कुधा २

खाम्बोडबा सा नु मनाहाऱ वेऱ हाऱयाक याप्पी नु मनाहाऱ फरीक्के आपुडगे

नु कुदडबासी हष्टक्काड आबाडे हाऱ्याक युक्, विशेषगरी खुन्छि आवाङ्गेन् (मौलिक) कुबोड (उत्पती) या मिङ्सोरष्ट (पहिचान) नाम्भेबा युक्खा याडनाम्भे चोक्मा येम्मो लथीक्काड मेन्दड मेन्बोङ्ना युक् मेगत्तु ।

कुधा ३

खाम्बोडबा साहाऱनु सापूखेसेःक् (आत्मनिर्णय) युक् वा । हष्टन युक्ले चोगुल्ले आबाडे हाड्थिम्मिबा युड्वा (स्थिती) ओ आपुडगे खासेःक् (निर्णय) मेजोगु हेऱनु आबाडे याडजिःक्मिबा, सडजुम्मीबा नु साक्थीम्मीबा थोबोरष्ट कुबे मेगोत्तु ।

कुधा ४

खाम्बोडबा साहाऱरष्ट खुन्छि सापूखेसेःक् (आत्मनिर्णय) युक् याडनाम्भे मेजोगुल्लष्ट आबाडे सिगाःड्बा तष्टन्छा (स्थानिय) पाःन्दाबा (मामिला) हाऱनु केदड्बा पाःन्हाऱ हेऱनु इःत्यड्बा (स्वायत्त) याम्बक्कोऱ चाःवा (लगानी) चोःक्मा निलाम् (उपाय) नाम्भेलाम् (माध्यम)हा इःत्यड्बा पोःडमा युक् वा ।

कुधा ५

खाम्बोडबा साहाऱरष्ट आबाडे वेऱ हाड्थिम्मिबा, कुभाड, याडजिक्मिबा, सडजुम्मिबा नु साक्थिम्मिबा तड्जेम्हाऱ तक्मा युडमा हेऱनु कुजाऱइ चोःक्मा युक् वा हेऱनु हुन्छी सिक्कुमनिडवा पोःडनष्टगर युक्फोबा हाड्थिम्मिबा, कुभाड, याडजिक्मिबा, सडजुम्मिबा नु साक्थिम्मिबा खाजोःडओ सष्टक्खाए लक्लोमा हुन्छी युक्काड वा ।

कुधा ६

थिक्सेक्पा खाम्बोडबा थक्यामलष्ट (व्यक्ति) याक्पड्गष्टन् मिडसोबा युक् मेगत्तु ।

कुधा ७

१. खाम्बोडबा थक्यामलष्ट हीड्मा खोमा, थक्लीगष्टन् नु निड्निडवा मेन्छेम, आप्पुडगष्टन् नु थक्यामलष्ट ताड्सेप्ले लागि युक् वा ।

२. वेऱ याप्पीहाऱनु वावान् हेक्केए खाम्बोडबा साहाऱनु वेऱ याप्पी पोःडमाआड आप्पुडगे, सुनारुड नु हाड्हाडवानु सोरिक हिडमा युक् वा हेऱनु हुन्धी नुप्पासी (जातिहत्या) या सुवाडबा हिज्जाऱबित्छोहाऱ नाप्पासीआड (बलपूर्वक) वेऱ सडजुम्भोओ तेऱमासी हेक्केदम्बा आत्तीन परिक्पा हिन्धोःक्कोआड थामा मष्टनुनष्टन् ।

कुधा ८

१. खाम्बोडबा सा हेक्क्याड थक्यामहाऱरष्ट मष्टम्मा मष्टम्बेःक्मा (विलयन) इ हुन्धी साक्थीम्हाऱ मष्टन्मामा युक् मष्टगत्तु ।
२. युक्फोहाऱरे यो कष्टबप्पा पाःन्हाऱ पोड् मेम्बाड्से हेक्क्याड कुलष्टक्वा हुडमारष्ट फाऱआड कुजाऱइ याःम्बक मष्टदड्घुर पोःड ।
- (क) वेऱदड्बा याप्पी इसीक हुन्धी आबाडे मष्टन्छष्टम्मा या आबाडे साक्थिम्ले कुमष्टल्लुड् या सुहाडगष्टन (जातिगत) मिडसोओनु (पहिचान) सेम्मा ताराप् केगप्पा इगर इक्सुम (प्रभाव) कष्टजोःक्पा आत्तिन याःम्बक्किन्नाड ।
- (ख) आबाडे खाम्बेकमा, तेडगप् या याडलागापओ हुन्धी काक्युक् (स्वामित्व) नाप्पा ताराप् कष्टगप्पा या हष्टन इक्सुम केजोक्पा आत्तिन याःम्बक्किन्नाड ।
- (ग) हुन्धी युक्खाओ आत्तीनछाड युक् फाड्गाक् (उल्लड्घन) केजोक्पा या यभडवा (अवमुल्यन) चाःत्मा ताराप् केगप्पा या हेऱओ इक्सुम केजोक्पा आत्तीन्छाड कुनाकुबेःकओ (स्वरूप) मष्टन्दष्टन्ने (बलपूर्वक) परुप्पोऱ पःम्मा-पेःक्मा,
- (घ) आत्तीन्छाड कुनाकुबेःकओ (स्वरूप) मष्टन्दष्टन्ने (बलपूर्वक) मामापेःक्मा (विलयन) इ काम्मिडमा (एकीकरण) याःम्बक्,

(ड) हुन्ही सोःक्मासीआड हुन्धि सुहाडगेन् इगर सुहाडबा मेन्दङ्ओ फोजड कष्टजोक्पा इ पाःन् कष्टभःडबा आत्तिन कुनाकुबेःक्पा इडभन्इन्नाड ।

कुधा ९

खाम्बोडबा सा नु थक्यामहाऱष्ट आबाडे सडजुम इगर लाजेऱबा थाःक्युधिम् (परम्परा) नु चोःक्युधिम् (प्रचलन) इसिक आत्तीन्नाङ् खाम्बोडबा सडजुम इ लाजेऱनु तङ्सीडमा युक् वा । कन् हष्टक्केदडबा युक् याडनाम्भे (उपभोग) चोःक्माल्ले आत्तिन्नाङ् मष्टन्दङ्वा पोडमा मेनुऱनेन् ।

कुधा १०

खाम्बोडबा साहाऱ हुन्हीऱ खाम्बेःक्मा इ लाजेऱओनु नाःप्मासी फःम्मासी खोमष्टदष्टलष्टम्बा वा । खाम्बोडबा साहाऱनु खुन्धि आप्पुडगे, लाम्लो पाःन मष्टन्दङ् मष्टडगाम्मे हष्टक्क्याड खासेन (न्यायिक) नु याऱरुबाफरिक कुलष्टक्वा हुडमा पाःन काम्मा हेऱनु नुःडमा तामा कुलाम मम्बोःड खाराक् याम्मो युडसिडमा याःम्बक् चोःक्मा मबोःडनष्टम्बा वा ।

कुधा ११

१. खाम्बोडबा साहाऱष्ट हुन्हीऱ आबाडे साक्थीम् थाःक्युधिम् (परम्परा) हेऱनु चोःक्युधिम् (प्रचलन) तिक्मा नु याम्मो कुहिडवष्टत् कप्पा युक् वा । कोऱओ उनायष्टम्बा (पुरातात्वीक) हेऱनु साप्पुन्धुम्मिबा तेन्, चो, साप्सक, साक्थीम तङ्नाम् लागाप्चीक् (प्रबिधि), नियारा चो, सुनादोड चो हष्टक्केदडबा हुन्ही साक्थिमलष्ट उन्धोःम्बा, आल्लोबा हेऱनु तायष्टम्बा कुनाराइन पा कप्पा, ताडसष्टःप् मष्टप्पा नु थोबो चोःक्मा युक्काड वा ।
२. हुन्हीऱ आप्पुडगे, लाम्लोबा सक्वा मुइड नु पाःनदङ् मष्टःन्ने इ हुन्ही कुभाड, थाःक्युधिम् हेनु चोःक्युधिम्हाऱ फाडगाक् (उल्लडघन) पोःडल चोःक्माबाहाऱ हुन्ही साक्थीमीबा, नष्टहीबा, साम्योगेन् थुक्तेप् कुन्धेहाऱ कुजाऱइ एक्सुम याम्लक्वा (संयन्त्र) खाम्बोडबा साहाऱनु कुदडबा चोःक्माबाआड लुम्नाम्भेलाम्बा लाजेहाऱरे कुलष्टक्वा मेबिरुसिर पोःड ।

कुधा १२

१. खाम्बोडबा साहाऱनु हुन्ही आबाडे साम्योगेन्, साम्योरेन चोःक्युधिम्हाऱ तडनाम्हाऱ ओःन्धाक्मा, तिक्मा हेन्हाऱ थोबो चोःक्मा नु हुऱसीडमा युक्, आबाडे साम्योगेन् तेन, सेःप्मालोःक्मा, हेन तेन्हाऱओ चिजिखःक्खःक् वामा युक् आबाडे चोःक्युधिम् खिजोहाऱ यागाप चोःक्मा, हेन्हाऱओ फोगप् (नियन्त्रण) चोक्मासी यक् नु आबाडे याप्मी चेहाऱ आबाडे लाजेऱओ नुःक्मा ताःप्मा युक् वा ।
२. खाम्बोडबा साहाऱनु सोरिक् चोःक्माबा सेसे, साड्साड् थाःम्बा कुजाऱइ याम्लक्वा (संयन्त्र)हाऱ लुम्नाम्भेलाम्बा लाजेऱइल्लष्ट हुन्ही मष्टगत्तुबा साक्थिम्मिबा खिजो, याप्मी यक्केन् (अवशेष) हाऱओ खाम्बोडबा साहाऱरष्ट लाडभो हुक्फो काप्मा इगर खष्टन् खिजोहाऱ नुःक्मा मेसुक्तुबा तडजेम् (व्यवस्था) वा ।

कुधा १३

१. खाम्बोडबा साहाऱरष्ट हुन्ही आबाडे साप्पुन्धुम्, पाःन्, चक्मुरा थाःक्युधिम्, मुन्धुम्, पेसाप् चोःक्थिम् नु साप्सकहाऱ याम्मो हिडमा थाक्मा, ओगाप् चोःक्मा नु मुइदाडसाओ थामा हष्टक्क्याड सड्जुम, तेन् नु थक्क्यामहाऱरष्ट आबाडे हुन्धि मिड युडमा नु हेन्हाऱ ताडमा-कप्मा युक् वा ।
२. कन युक्किन् ताःड्सेप् पोखेबा पाःन्नीन् निन्धो चोःक्मानु सोरिक् यष्टःक्पा पोःडइल्लष्ट पाःन् लेडमा हष्टक्क्याड वेऱ कुभाड्बा कष्टदडबा लुम्नाम्भे तड्माआड् खाम्बोडबा सारे कुभाड् नु यक्लेन् साम्बानहाऱ कुसीड् नित् मेसुक्तुर हेऱनु कुसिड मष्टनिःत्तुआड् वार केलबा पाःन्नीन निन्धो चोःक्मा फाऱआड युक्फोहाऱरे इक्सुम् निलाम् मष्टजोगुबा वा ।

कुधा १४

१. खाम्बोडबा साहाऱनु सक्सक् निःप्मारष्ट लागि हुन्धि आबाडे साक्थिम्मिबा चोःक्थीमनु तड्ल आबाडे मापाःन्ओनु निसाम पिऱमासी आबाडे

हुऱसिडमा चोःक्थीम् नु चुःम्भोहाऱ हम्मा हेऱनु हेनहाऱ फोगप् (नियन्त्रण)
चोःक्मा युक् वा ।

२. खाम्बोडबा थक्थामहाऱ, विषेशगरी हिन्जाबित्छोहाऱनु मष्टन्छिष्टनछिड्डे
युक्फोबा निसामओ कष्टरष्टक् ताक्फा नु कुनाराओ युक् वा ।
३. खाम्बोडबा थक्थामहाऱ, विशेषगरी आबाडे सडजुमनु पाखा हिड्ब्राम्
(जीवनयापन) चोःक्नु केयुवानु सोरिक्पा हिन्जाबित्छोरष्ट लागि पोःडमा
कष्टसुक्पाफरिक् हुन्छी आबाडे साक्थीम् आबाडे पाःन्नो पिऱनाबासी
नित्छाम्ओ फाऱसीड् केप्मा युक्फोहाऱरे खाम्बोडबा साहाऱनु कुदडबा
इक्सुमु निलाम् चोःक्माबा वा ।

कुधा १५

१. खाम्बोडबा साहाऱ नु हुन्छी साक्थीम्, थाःक्युथीम, साप्मुन्धुम् हेऱनु
निड्सुमहाऱ नाजम नु वेऱवेऱदड्लष्ट युक् वा हष्टक्थ्याड कन निसाम् हेऱनु
सडजुम्मीबा इड्से (सुचना) ओ तड्ल फम्मा कष्टबोःडबा वा ।
२. युक्फोहाऱरे तकनीदुडलष्ट (पूर्वाग्रह) कुअत्तोऱ थक्मा नु सष्टन्छिडमष्टन्
लाप्फुमा हेऱनु खाम्बोडबा सा नु सडजुम्भोबा वेऱ हायाक प्पुपहाऱरष्ट
(वर्गहरु) लुम्मो निड्दड्, याम्दड् चोःक्मा पनोगेन काऱइ (सु-सम्बन्ध)
तडमा फोःमा हायाक् खाम्बोडबा साहाऱनु सुनाईडदड (परामर्श) नु
फाऱसीडओ इक्सुमु निलाम् चोःक्माबा वा ।

कुधा १६

१. खाम्बोडबा साहाऱ, नु हुन्छी पाःन्नो आबाडे ईड्से हिम (सञ्चारमाध्यम)
हम्मा (स्थापना) हेऱनु सष्टन्छिडमष्टन्ने कष्टरष्टक् परिक्पा खाम्बोडबासा
मष्टम्बाहाऱरे इजाःक् मष्टजोगुबा ईड्से हिमओ लाडभोहुक्फो कष्टप्मा
युक् वा ।

२. युक्फोहाऱे ईङ्से हिम्मो कुनोकुबिऱ फरिक् खाक्बोडबा साक्थिम्मिबा वेऱवेऱदड तोःम्मासी पोड केल्बा पाःन्नीन् इक्सुमु निलाम् मष्टजोगुबा वा । युक्फोहाऱे पाःप्मा चष्टडमा कुभुम्बा (पूर्ण) चोःक्युम्बारे निःन्धो लष्टप्फाड (सुनिश्चितता) तकनीदुःङ् (पुर्बाग्रह) मेन्युङ्डे खाम्बोड्बा साक्थीम् वेऱवेऱदङ्हाऱ योरफरीक तोम्मासी आवागेन काक्युक् (स्वामित्व) ओ मष्टहन्दुसिबा ईङ्से हिमहाऱ याम्जाडवा (प्रोत्साहन) चोःक्मासी पोःङ् ।

कुधा १७

१. खाम्बोडबा सा नु थक्यामओ लागु केबोःडबा कपफ्रयाक्पङ्गेबा नु याक्पङ्गेबा चोकिया (श्रम) कुभाङ्ओ केबप्पा हाऱयाक् युक्खा ओधक चोःक्मा युक् वा ।
२. युक्फोहाऱे खाम्बोडबा सा हिन्जाबित्छोहाऱ केजाऱबा याक्नाम् नु हुन्छी थोबो फोङ्मासी फाऱआड नित्छाम्रे येक्या (महत्व) इन निडवाओ युडमाआड हुन्छी याडजीक निङ्घुम् (शोषण) नु केजाऱबा याक्नाम पोःडमा कष्टसुक्पा इ हिन्जाबित्छोरे खुन्छि नित्छाम्ओ याम्लक् (दखल) पोङ् केसुक्पा इ हिन्जाबित्छोहाऱऱष्ट हुन्छी थक्लीगष्टन, निङ्निडवा, साम्योगेन्, चाम्जीःक्पा (आध्यात्मीक्), नोनिडवा, इ सडजुम्मीबा थोबोओ लाम्घक् चोक् केसुक्पा याम्बक्कोनु खाम्बोडबाहाऱ आप्लुडताडसेप् चोःक्से खाम्बोडबाहाऱ नु ए सुनाईडदड नु फाऱसीड चोःक्मा इक्सुमु निलाम् चोःक्माबा वा ।
३. खाम्बोडबा थक्यामहाऱनु चोकिया नु वेऱ पाःन्हाऱ नु कुजक् याःम्बक् तर्मे (तलब) लष्टप्जाडबा आत्तीन्नाड सष्टन्छिडमा तडलक्खा (शर्तहरु) आप्फेको पोःङ् मेन्बाडमा युक् वा ।

कुधा १८

खाम्बोडबा साहाऱनु हुन्छी आबाडे युक्हाऱओ इक्सुम केजोःक्पा पाःन्ओबा खासेक् (निर्णय) थीम्बेओ आबाडे चोक्थीम् इसीक् आबाडे सेक्नाबा कुःत्छापलाम्बानु

(प्रतिनिधी) लक्लोमा खोमा हष्टक्व्याड आबाडे हाक्नाम्भे (मौलिक) खासेःक् कष्टजोःक्वा चुःम्भोहाः पाकप्मासी नु फोमा युक् वा ।

कुधा १९

खाम्बोडबा साओ इक्सुम केजोःक्वा कुभाड नु थिम्ले निलामहाः याःम्बकोपधेक् (कार्यान्वयन) चोःक्मानु लाम्लो युक्फोहाःरे खाम्बोडबा लुडबोडबा साहाःरे हुन्धि आप्पुडगे, लाम्लो, सक्वा मुइङ् नु तष्टन्दिड खोमा खाम्बोडबा सारे हुन्धि आबाडे कुःत्छाप्या चुःम्भोहाःलाम्नु नोनिडवानु सुनाईडदड नु फाःसीड मष्टजोगुबा वा ।

कुधा २०

१. खाम्बोडबा साहाःनु आबाडे हाडथिम्मिबा, याडजिक्मिबा, सडजुम्मिबा तड्जेमहाः नु चुःम्भोहाः पा कप्मासी हेःनु थोबो चोःक्मा, हिडसीड्मा नु थोबोरष्ट आबाडे लुम्लाम् (माध्यम) हाः ओनु ओधक चोःक्मा सष्टःप्सीड्मा नु कष्टरष्टक् थाःक्युथिम्बा नु वेः याडजीक चोक्-खाजोक्खाःओ आप्पुड्गे तोःन्छीडमा युक् वा ।
२. हिडसीड्मा नु थोबोरष्ट आबाडे याडलागाप्ओनु कष्टसष्टम्बा खाम्बोडबा सारष्ट कुदड्बा नु साडसाड कुलष्टक्वा खोमा हाक् मेगत्तु ।

कुधा २१

१. खाम्बोडबा साहाःनु नित्छाम्, याःम्बक्, खेयडबा (व्यावसायिक) हुःमुनेत् (प्रशिक्षण), नु याम्मो हुःमुनेत्, याड्भधोक् (आवास), ताम्दुःक्-चीम्दुःक्, याम्जीक् नु सडजुम्मिबा ताडःसष्टःपले तेडगप् हेःनु आबाडे याडजीक् नु सडजुम्मिबा याक्नाम्ओ सष्टन्धिडडे तोःन्जो (सुधार) चोःक्मा युक् वा ।
२. युक्फोहाःरे हन्छी याडजीक् नु साक्थिम्मिबा याक्नाम् चक्मेन्बुःबा तोःन्जो निन्धो चोःक्मारष्ट फाःआड इक्सुम निलाम् चोःक्मा नु केदडबा नुबा ईक्सुम निलाम् (अबलम्बन) मष्टजोगुबा वा । खाम्बोडबा खदाक्मी तेन्छाबा (जेष्ठ नागरीक), सुहाडमा, थाडबेन् मेन्छीन्, हिन्जाबित्छो नु

अपाङ्गहाऱे हुन्छि युक् हेऱनु सष्टक्खा यष्टःक्पाहाऱरष्ट लष्टप्माड नुरिक निडवा पिऱमानाबा वा ।

कुधा २२

१. कन् ईड्भोन सकइन याःम्बकोपधेक् (कार्यान्वयन) चोःक्माल्ले खदाक्मी तेन्छाबा (जेष्ठ नागरीक), सुहाडमा, थाडबेन् मेन्छीन्, हिन्जाबित्छो नु थक्लेम्बाहाऱे (अपाङ्गहाऱे) हुन्छि युक् हेऱनु सष्टक्खाबा यष्टःक्पाहाऱओ नुरिक निडवा पिऱप्नाबा वा ।
२. खाम्बोडबा मेन्छुमा नु हिन्जाबित्छोरष्ट नुरिक् आप्लुडताडसेप् मष्टघोसुनी केलऱबा पाःनीन् निन्धो चोःक्से युक्फोहाऱे खाम्बोडबा साहाऱनु कुदडबा ईक्सुमहाऱ निलाम् मेजोगुबा वा हेऱनु हाऱयाक् पसरक्पा नु सेत्छीड (हिडसा) नु सष्टन्छिड मेन्बोडना पाःनो हुन्छी निडवा पेःक्पा वा ।

कुधा २३

खाम्बोडबा साहाऱनु थोबो लष्टप्जाडबा आबाडे युक् ओधक चोःक्मारष्ट फाऱआड युक्सिड नु थेक्सिडहाऱ कुदोःक् (निर्धारण) चोःक्मा नु काम्मा युक् वा । आरसाडनुरिक् खाम्बोडबा लुडबोडबा साहाऱे याम्जीक्, याड्धोःक् (आवास), नु आबाडे मिःक्मा (प्रभावित) मेजोगुसीबा हेऱनु याडजीक नु सडजुम्मीबा थीम्बेहाऱ यारिप चोःक्मा याःम्बकओ थुम्मार (सक्रिय) तामा हेऱनु पोःमा कसुक्पा हाम्ब्रिक हुन्छी आबाडे चुःम्भो लाम्नु थिम्बेहाऱ इजाक् चोःक्मा युक् वा ।

कुधा २४

१. खाम्बोडबा साहाऱनु खुन्छि आबाडे थाःक्युधिम्बा (परम्परा) सिदाऱ नु सिदाऱ सिडबुडहाऱ, थक्सा हेऱनु फुनिम्हाऱ आप्लुडताडसेप् नु याम्धुम लष्टप्जाडबा आबाडे थाःक्युधिम्बा (परम्परा) चोःक्युधिम्हाऱ (प्रचलन) चोःक्मा युःप्मा युक् वा । खाम्बोडबा सा थक्क्यामहाऱनु मष्टन्छष्टनछिड्डे करक सडजुम नु याम्धुम चोऱमेत्हाऱ खोमा युक् वा ।
२. खाम्बोडबा सा थक्क्यामहाऱनु खोकेदेप्पा काक्थोबा (उत्कृष्ट) थक्लीगष्टन

नु निड्निडवा याम्धुमबा ओधक् चोःक्मारष्ट लागि कुदडबा युक् वा । कन युक् हायाक् खोमा लेप्फाड थोबा चोःक्मा लाम्मो युक्फोहारै यष्टःक्याबा लाडगाड मष्टथासुबा वा ।

कुधा २५

खाम्बोडबा साहारनु थाःक्युधिम्माडधोसा हुन्छी आबाडे मिडदाडओ (स्वामित्व) मष्टगत्तुबा हष्टक्क्याड वेः लष्टप्पाडनु हुकमष्टगाप्सिडष्टबा खाम्बेक्मा, तेडगप्, च्वा नु वरड हेःनु वेः याडलागापहारनु हुन्छी वेःदड्बा साम्योगष्टन कारइइन् पा कप्पा हेःनु चाःडवा मष्टप्पा हष्टक्क्याड कन लेप्जाड् तायेम्बा थाःक्ओ फरीक कष्टप्पा याःम्बक् चोःक्मा युक् वा ।

कुधा २६

१. खाम्बोडबा साहारनु थाःक्युधिम्माडधोसा हुन्छी आबाडे मिडदाडओ मष्टगत्तुबा, हुक्मष्टगाप्सिडबा इगर वेः परिकलाम्नु ओगाप मष्टजोगुमष्टधाक्तुबा इगर मष्टघोसुबा खाम्बेक्मा, तेडगप् नु याडलागापहारओ हुन्छी युक् वा ।
२. खाम्बोडबा साहारनु थाःक्युधिम्माडधो आबाडे खुन्छि मिडदाड इगर वेः थाःक्युधिम्माडधो मष्टगत्तुवा इ ओगाप मष्टजोगु मेयुरुबाल्लष्ट हुन्छिनु कष्टवाबा हष्टक्क्याड वेः लष्टप्पाडनु मेघोसुबा खाम्बेक्मा, तेडगप् नु याडलागापहारष्ट हुन्छी मिडदाडओ खोमा खष्टन्हाः ओगाप चोःक्मा, थोबो चोःक्मा हष्टक्क्याड फोगप् (नियन्त्रण) चोःक्मा मेघोसुबा हुन्छी युक् वा ।
३. युक्फोहारै कन खाम्बेक, तेडगप्, नु याडलागापहार कुभाड लामनु इड्धा (मान्यता) नु ताडसेप् मष्टचोगुबा वा । हेन हेक्कोदम्बा इड्धा खाम्बोडबा सारै हुन्छि चोःक्थीम, थाःक्युधिम्, नु खाम्बेक्मा मिडदाड थीम्मिन् निडवाओ युडमाआड चोःक्मा कष्टबोडबा वा ।

कुधा २७

थाःक्युधिम् लाम्नुए मिडदाडओ कष्टवाबा या वेः लष्टप्पाडनु मेघोसुबा, हुक्मष्टगाप्सिडेबा या ओगाप मष्टजोगु मेयुरुबाहारआड खाम्बोडबा सारै खुन्छि

खाम्बेक्मा, तेडगप, नु याडलागापहाओ हुन्ही इड्धा (मान्यता) पित्रमासी हष्टक्खाड खासेन (न्याय) तडमा युक्फोहारे खाम्बोड साहाओ सोसोरिक् हुन्ही कुभाड, थाःक्युधिम्, चोःक्थीम् नु खाम्बेक् मिडदाड थिम्मिन तडमाआड इड्धा पित्रमासीर सेसे साडसाड, आप्पुडगे तडसेन (निष्पक्ष) हल्लेक्पा नु पधाःप्पा (पारदर्शी) थिम्बे (प्रक्रिया) लाम् याःम्बकोपधेक् (कार्यान्वयन) मष्टचोगुबा वा । खाम्बोडबा साहाओ कन् थिम्बेओ लक्लोमा युक् वा ।

कुधा २८

१. खाम्बोडबा साहाओ थाःक्युधिमाडधोनुए हुन्ही मिडदाडओ कष्टबोडबार केयुबा या वेः लेप्जाडनु मष्टघोसुबा या ओगाप मष्टजोगु मेयुरुबा खाम्बेक्मा, तेडगप नु याडलागापहाओ हुन्ही आप्पुडगे, लाम्लो हेक्खाड सक्वामुइड नु सहमति माए मष्टनाप्तुसी, मष्टमष्टत्थिड, हुक्मष्टगाप्सिड ओगाप मष्टजोगुनष्टगर इ मष्टमासुनष्टगर याम्मो फोःडमानु सोरिक वेःलाम्नु कुलष्टक्वा खोमा इ मष्टबोःनष्टडगर याडघुबा फरिक, सेसे नु कष्टदडबा फरिक कुलष्टक्वा खोमा युक् वा ।
२. सम्बन्धित याम्पीहाओ आप्पुडगेलाम्नु निदड मष्टजोगुबा याक्नाम् (अवस्था) पहिक् कुलष्टक्वा (क्षतिपूर्ति) कष्टदडबा गुणस्तरबा, कुनारा नु कुभाडलष्ट याडघुबा खाम्बेक्, तेडगप, याडलागाप्पाओ इ याड कुलष्टक्वार रुपओ इ वेः कष्टदडबा कुलष्टक्वारष्ट ओ पिमाओसी पोड ।

कुधा २९

१. खाम्बोडबा साहाओ हुन्ही कष्टजडयाम् (वातावरण) नु खाम्बेक् इ तेडगप नु याडलागाप्पा चिधक्वोन् (उत्पादन) चोःक्सुक्मा आप्लुड ताडसेप् चोःक्मा युक् वा । कन् हष्टक्केदडबा आप्लुडताडसेप् चोःक्मा थोबो फोडमारष्ट फाओआड युक्फोरे मेन्दड मष्टन्सष्टन्धिडडे खाम्बोडबाहाओरष्ट फाओआड फाओसीड थीम्बेओहाओ यारिप चोःक्माआड केःप्पा कष्टबोडबा वा ।
२. खाम्बोडबा लुडबोडबा साहाओ आप्पुडगे, लाम्लो सक्वामुइड तष्टन्दिड

(सहमति) माण हन्धी खाम्बेक्मा इ तेङ्गपूओ किप्पा केघुबा लावाहा? (पदार्थ) चिडमायुडमा या लाप्फुमानाबा मष्टःन्दुक केल्हा पाःनइन् निन्धो चोःक्से लाजेहा?रे इक्सुमु निलाम् मष्टजोगुबा वा ।

३. हेक्केदम्बा लाःवा (पदार्थ) ओनु मिःक्मा (प्रभावित) केबोःडबा खाम्बोडबा साहा?रष्ट यारिप मष्टजोगु इ याःम्बेकओ मष्टगेःत्तुबा हेक्केए खाम्बोडबा लुडबोडबा साहा?रे खुन्धि याम्धुम ओगष्टमष्टप्पा, नुवा याम्धुम कप्पा हेक्क्याड याम्मो वेःप्पा थिम्बेहा? नुरिक याःम्बकओ केःप्पासी पोड केल्हा पाःननीन् निन्धो चोःक्मा आड युक्फोहा?रे चाहाकेजोःक्पा फरिक् इक्सुमु निलाम् मष्टजोगुबा वा ।

कुधा ३०

१. ला?सिडबा फरिक् (सान्दरर्भिक) सडजुम्मीबा ताडसेःपू मिक्सुक्ओनु ओमप्पाल्लष्ट हष्टम्भाःक् केजा?बा मेन्बोडफरिक् इ सम्बन्धित खाम्बोडबा लुडबोडबा साहा?रे लाम्बा आपुङ्गेबा तष्टन्दिड (सहमति) मजोगुबा इ पेत्ती मष्टजोगुबा पोडिल्लष्टबान् पहिक् खाम्बोडबा साहा?रष्ट खुन्धि खाम्बेक इ तेङ्गपूओ थक्सुबा ताःप्पासी मबोःडनष्टम्बा वा ।
२. थक्सुबा ताःप्पा युडमासीरष्ट फा?आड खाम्बोडबा साहा?रष्ट खुन्धि खाम्बेक इ तेङ्गपू ओगापू चोःक्मानु लाम्लो युक्फोहा?रे कष्टदडबा खाजोड लाम्नु हष्टक्क्याड आसाड कुःत्छापमिबा चुम्भोलाम खाम्बोडबा साहा?नु प्रभावकारी सुनाइडदड मेजोगुबा वा ।

कुधा ३१

१. खाम्बोडबा साहा?नु आबाडे साक्थीम्मिबा कुन्धे (सम्पदा), थाःक्युधिम्बा निसाम् हे?नु थाःक्युधिम्बा साक्थीम्मिबा हक्यादिम् (अभिव्यक्ति) हम्बाड आबाडे साप्वा, लागाप्वीक् नु साक्थीम्नु सोरिक याम्पी हष्टक्क्याड याम्पी चोःक्यु, यारिम्बा, सीदा?, थक्साकुबु (जीवजन्तु) नु सीडबुलुडबुड् कुन्धे लेप्जाडबा निसाम्, पाडयोभो थाःक्युधिम, साप्सकेन, निसेन्, हक्वात् नु

नियारा हम्बाड आसेःन्दड चोहा? पा कप्पा, फोगप् (नियन्त्रण) चोःक्मा नु थोबो चोःक्मा युक् वा । हुन्छीनु अक्खेदम्बा साक्थीमीबा कुन्धेहा?, थाःक् युधिम्बा निसाम्, हे?नु थाःक्युधिम साक्थीम्मिबा हक्यादिम् (अभिव्यक्ति) हा? आबाडे सिक्कुम्दिड कुन्धे पाकप्पा, फोगप् चोःक्मा, आप्लुडताडसेप् चोःक्मा हष्टक्क्याड थोबो चोःक्मा युक्काड वा ।

२. कन् युक्खा? याडनाम्भे (उपभोग) चोःक्मा नु आप्लुडताडसेप् चोःक्मा खाम्बोडबा साहा?नु कुदडबा युक्फोहा?रे इक्सुमु लाडगाःडहा? मष्टथासुबा वा ।

कुधा ३२

१. खाम्बोडबा साहा?नु आबाडे खाम्बेक् इगर तेडगप् इगर वे? याडलागपूहा? थोबो इगर ओगाप् चोःक्मासीरष्ट फा?आड युक्सिड् नु थेक्सिडहा? कुदोःक् (निर्धारण) चोःक्मा नु यारिप चोःक्मा युक् वा ।
२. खाम्बोडबा सारष्ट खाम्बेक्, इगर तेडगप् इगर वे? याडलागपूहा? आसाड फुनिम् (खनिज), च्वाःत् इगर वे? याडलागपूलष्ट थोबो, ओगाप् नु निडधुम् (शोषण) नु इड्धाहा? मिःक्मा केजोःक्पा आत्तीन्नाड् निड्सेःक्हा? (आयोजना) तेन्दिड् चोःक्मानु लाम्लो युक्फोहा?रे खाम्बोडबा साहा?रष्ट खुन्छि आपुङ्गे, नु सक्वामुइड तेन्दिड खोमारष्ट फा?आड आबाडे खुन्छि कुःत्छाप्या चुम्भोलाम्बा खाम्बोडबा साहा?नु नोनिडवा निडवानु सुनाइडदड हष्टक्क्याड फा?सीड मेजोगुबा वा ।
३. युक्फोहा?रे हष्टक्केदडबा आत्तीन्नाड् खाजोडलष्ट फा?आड कुला?सिड (उचित) नु ला?रुखष्टम्दुबा (न्यायपूर्ण) कुलष्टक्वारष्ट (क्षतिपूति) लागी इक्सुमु याम्लक्वा (संयन्त्र) मष्टतडधुरपोःड । हे?नु मष्टन्दीडवा (नकारात्मक) कष्टजडयाम्मीबा याडजीक्मिबा, सडजुम्मीबा, साक्थीम्मीबा नु साम्योगेन् इक्सुमुहा? फिःमासीओ (न्यूनीकरण) निलाम् मष्टगोगुबा वा ।

कुधा ३३

१. खाम्बोडबा साहाऱनु हन्छी आबाडे चोःक्युधिम् नु थाःक्युधिम् कुइसीक्पा आबाडे हाक्नाम्भे (मौलिक) मिड्सो (पहिचान) पासीड पादाड लष्ट्जाडबा खासेक् चोःक्मा युक् वा । खाम्बोडबा साहाऱ मेयुडबा युक्फोबा तेन्छाम् खोमा, खाम्बोसाहाऱरष्ट हुन्छि युक्किन् कल्लष्ट नाप्पा मष्टघोसुम्बा वा ।
२. खाम्बोडबा साहाऱनु हन्छी आबाडे थिम्बेलाम आबाडे चुम्भोहाऱ कुजोःक्चोःक्पा (संरचना) कुनारा चोःक्मा हेऱनु पासीड पादाड सेःक्मा युक् वा ।

कुधा ३४

खाम्बोडबा साहाऱनु कपफ्रयाक्पङ्गेबा मेन्छाम्पोन युक्लष्ट कुनारा इसीक् आबाडे चुःम्भोबा कुजोःक्चो नु आबाडे वेऱदडबा चोक््युधिम्हाऱ साम्योगेनहाऱ, थाःक्युधिम्, खाजोःड नु थिङ्गा वानष्टगर खारा-खासेन (न्यायिक) तङ्जेम्हाऱ नु चोक््युधिम्हाऱ फोमासी, थोबो चोःक्मा नु पाकप्पा युडमा युक् वा ।

कुधा ३५

खाम्बोडबा साहाऱनु आब्डे सडजुम्भो लष्ट्जाड थक्यामहाऱरे खुन्छि लाडबे काम्पा युक् वा ।

कुधा ३६

१. खाम्बोडबा साहाऱनु आसाड कपफ्रयाक्पङ्गेबा ईःन्दोओनु कष्टसेम्बाहाऱनु हन्छी आबाडे पासीडपादाड हेऱनु नाधाम्बीबा वेऱ याप्पीहाऱनु साम्योगेन, साक्थीम्मिबा, हाडधीम्मिबा, याडजीक्कीबा नु सडजुम्मिबा तारापूहा चोःक्-खाजोःक्ओ पाःन्, काऱई, फाऱसीड चोःक्मा युक् वा ।
२. युक्फोहाऱरे खाम्बोडबा साहाऱनु सुनाइडदड नु फासीडओ कन् सधासीड (अभ्यास) चोक्मा उसुरुबा चोःक्मा नु युक्किन् याःम्बको तोःम्मारष्ट फाऱआड इक्सुमु निलाम्हाऱ तिक्मा केबोःडबा वा ।

कुधा ३७

१. खाम्बोडबा साहाऱनु युक्फो इ खुन्छि तेम्भुडवा (उत्तराधिकारी) हाऱनु तड्मे (सन्धी), निदड् (सम्भौता) नु वेऱ वाःन्दिम्बो (रचनात्मक) तड्जेम्हाऱ इड्धा (मान्यता) पिऱमा, नाःप्मा हष्टक्क्याड याःम्बको याक्मा लेप्जाडबा युक्नु सोरि हष्टक्केदडबा तड्मे, निदड् नु वेऱ निडवामिमा तडजष्टम्लष्ट फाऱआड युक्फोओनु नाजम् नु पोबो खोमा युक् वा ।
२. कन् ईड्भोन सक्कोबा आत्तीन्नाड पाःनूडन् तड्मे, निदड्, नु वेऱ वाःन्दिम्बो तड्जेम्हाऱओ केयाक्पा खाम्बोडबा सारे युक्खा खक्मा इगर मष्टडमा लऱरीक ताऱधक्मा (ब्याख्या) मष्टबोःडनष्टम्बा वा ।

कुधा ३८

युक्फोहाऱरे खाम्बोडबा साहाऱनु सुनाइडदड नु फाऱसीड्ओ कन् ईड्भोन सक्लष्ट कुतारापूहाऱ खोमारष्ट फाऱआड कुभाडनु सोरी कष्टदडबा निलामूहाऱ मष्टदिक्तुबा वा ।

कुधा ३९

खाम्बोडबा साहाऱनु कन ईड्भोन सक्को कष्टयाक्पा युक्खा याडनाम्भे चोःक्मारष्ट फाऱआड युक्फो लेप्जाडनु हम्बाड कपफ्रयाक्पड्गेबा फाऱसीडलाम याडजीक नु लागाप्चीक् फाऱसीडहाऱ खोमा युक् वा ।

कुधा ४०

खाम्बोडबा साहाऱनु युक्फो इगर वेऱ लेप्जाडबाहाऱनु खेजोऱबे (द्वन्द्व) नु खेमाऱ तडमारष्ट लागी केदडबा नु तडसेन (निष्पक्ष) खाजोःक लुम्नाम्भेलामनु हारा खासेक् चोःक्मा हष्टक्क्याड परुप नु थक्तोबा (व्यक्तिगत) युक्खा कष्टरष्टक फाडगाक्लष्ट (उल्लङ्घन) फाऱआड इक्सुमु खारा-खासेन याम्भोःड (उपचार) खोमा युक् वा । हेक्केदडबा खासेक्हाऱरष्ट खष्टन खाम्बोडबा लुडबोडबा साहाऱरे खुन्छि चोःक्युधिम्, थाःक्युधिम, कुगो (नियम) नु कुभाड तड्जेम् हष्टक्क्याड कपफ्रयाक्पड्गेबा मेन्छाम्पोन् युक्ओ नुरीक् निडवा कष्टत्तुबा वा ।

कुधा ४१

पजुम लाजेः चुम्भोबा तडजेम्लष्ट कुथक् हेःनु पाडेम्बा (विशिष्ट) चक् चुम्भोहाः
नु वेः युक्फो युक्फोलुम्मोबा चुम्भोहाःरे याडजीक् फाःसिड नु लागाप्चीक
फाःसीड कष्टप्पा याःम्बकनु सोरि वेः लुम्नाम्भेलामनु कन ईड्भोन सक्ले
फोजडहाः कष्टरष्टक तोःम्मारष्ट फाःआड लक्फा मेजोगुबा वा । खाम्बोडबा
साहाः मिःक्मा (प्रभावित) कष्टजोःक्पा नुन्दे (मुद्दा) हाः हुन्छी मेदोःन्छीडबा निन्धो
चोःक्मा निलाम्हा तडजेम्हाः चोःक्माबा वा ।

कुधा ४२

पजुम लाजेः चुम्भो, खाम्बोडबारे खुन्छि नुन्देहाःरष्ट लष्टप्पाडबा लुडयाम्बा
(स्थायी) इलादेननु सोरी कल्लष्ट कुथकहाः नु याक्पड्गेन ताक्फाबा पाडेम्बा
(विशिष्ट) चुम्भोहाः नु कन ईड्भोन सक्पा फोजडलष्टप्पाड नाजम नु हायाक्
याःम्बक्को पधेक् (कार्यन्वयन) चोःक्मा हेःनु ईड्भोन सक्ले इक्सुम्इक्नाम्
(प्रभावकारिता) ओमष्टप्पमा (अनुगमन) याःम्बक मष्टजोगुबा वा ।

कुधा ४३

कोओ कुसिड निःप्नाबा युक्खारे सिमिक्लुड कुदिम्बा खाम्बोडबा साहाःरष्ट
खुन्छि थक्ला, इडधाड (प्रतिष्ठा) नु आप्लुडलष्ट लागी सुःल्लिकपा (न्यूनतम)
मापदण्ड मष्टजोगुआआड वा ।

कुधा ४४

कोओ कुसिड निःप्नाबा हाःयाक् युक्खा नु चोःक्युम्मिन खाम्बोडबा मेन्छुमा नु
याम्बीत्था थिक्सेःक्पारष्ट लागी कुदडबा प्रत्याभुत चोःक्माआड वा ।

कुधा ४५

कन् ईड्भोन सक्ले आत्तीन्नाड पाःनूइन खाम्बोडबा लुडबोडबा साहाःरे
आल्लो ओधक् मेजोगुर मष्टवा इ तायेमओ खोगष्टदष्टप्पा युक्खा खक्मासी इ
मष्टडमासी कुबेओ चष्टडनाबा होःप् ।

कुधा ४६

१. आत्तीन खाग्घु, तेन्हा, परुप् इ थक्यामनु पजुम लाजे? चुम्भोबा साप्लामुन्धेनु (वडापत्र) वेऱलष्टप्माड आत्तिन चोक्-खाजोक्ओ लाःप्मा इगर आत्तीन याःम्बक् चोःक्मा युक् केवाबा हेक्के कुबे कष्टलम्बा गरी इगर आपु नु चोःक्युम्बा लाजेऱरष्ट क्षेत्रीय अखण्डता इ हाडधीम्मिबा कुलक्किन काडदाड नु कुघष्टःड खष्टःडमा इगर कामजोर चोःक्मा याःम्बकलष्ट लागी अनुमति पिऱमा इगर कुनिडवा फोमा लष्टप्माड कुबे कष्टलम्बा गरी कन ईड्भोन सक्पा आत्तिन्नाड पाःनूइन् ताऱथक्मा सुक्मष्टदष्टलष्टन्बा वा ।
२. तोःम्नाबा ईड्भोन सक्ओ साप्नाबा युक्खा ओधक् चोःक्माल्लष्ट हायाक्ले मेन्छाम युक् नु हाक्नाम्भे (मौलिक) आप्पुडगेनहा? नाजम मष्टप्मासी कष्टबोडबा वा । कन् ईड्भोन सक्ओ साप्नाबा युक्खा ओधक् चोःक्माल्लष्ट कुभाडलाम्नु कुदोक् (निर्धारण) कष्टबोःडबा हेऱनु कपफ्रयाक्पड्गेबा मेन्छाम्पोन् युक्लष्ट कुलाडबे इसिक्पा ईःन्दोसिगाड् लक वामा पोःड् । कन हेक्केदम्बा आत्तीन्नाड ईःन्दोहा? कुनुमेन्दड पोःडमानु सोरिक वेऱरे खुन्छि युक् नु आप्पुडगेओ कुलाऱसिड कुसिड्निःप्मा नु नाजम्मिन् निन्धो चोःक्मा हेऱनु हक्चुम्भोऱगेन् (प्रजातान्त्रिक) सड्जुम्भोबा कुलाऱसिडबा नु कष्टरष्टकनुयरिक् सारिक्पा चाहाबाहा? (आवश्यकता) तडमा ताराप्ओ सेक्खा चाहाचोःक्पा वा ।
३. कन् ईड्भोन सक्ओ साप्नाबा फोजडहा? ताऱथक्मा, खासेन्, हक्चुम्भो, मेन्छाम्पोन् युक् लेप्माडबा नाजम, पेन्बष्टम्बा, सेन्छिडमाऱएबा, नोहाडयुक (शुसान) नु नोनिडवाबा इड्जुमहा? कुडिसिक चोःक्माबा वा ।

चुरेरो

Indigenous Media Foundation

Anamnagar, Kathmandu, Nepal

Tel.: 977 1 4102757, 4102689

Email : indigenoustelevision@gmail.com

Website : www.indigenousmediafoundation.org

Publisher

LIMBU Indigenous Language, Nepal

Translation by:

Nisesh Angdambe